

ВЕРБАЛІЗАВАНЫ ВОБРАЗ БІБЛІЯТЭКІ ЯК ФРАГМЕНТ НАЦЫЯНАЛЬнай КУЛЬТУРЫ

З глыбокай старажытнасці бібліятэка выступае скарбніцай кніжнай мудрасці ўсіх часоў і народаў. Быццё Homo sapiens у многім вызначаецца роляй кнігі, феноменам бібліятэкі, якая іграе знакавую ролю ў духоўнай культуры асобы і грамадства. Як зазначаюць даследчыкі, “збіраючы мудрасць стагоддзяў, бібліятэка спрыяе не толькі захаванню ведаў, але і іх прырошчванню і развіццю. Выступаючы захавальніцай памяці чалавецтва, бібліятэка забяспечвае яго развіццё і ўдасканаленне” [7, с. 9]. Бібліятэка як сацыяльны інстытут арганізуе, канцэнтруе культурную прастору, якая рэпрэзентуецца праз шматлікія састаўныя кампаненты, у тым ліку і праз моўныя сродкі, праз лінгвакультурныя канцэпты. Лексічныя сродкі, што вербалізуюць вобраз бібліятэкі, адлюстроўваюць істотныя фрагменты нацыянальнай моўнай карціны свету, акумулююць семантычны, каштоўнасна-ацэначны патэнцыял культурна маркіраванай лексікі.

Устойлівасць базавых кампанентаў духоўнага існавання разумнай асобы (чытанне як арганічная інтэлектуальная дзейнасць, сувязь з кнігай, культурай, набыццём адукацыі, неабходнасць навуковай працы) абумоўлівае існаванне канстантных лексіка-семантычных груп у моўнай карціне свету. У лінгвістычнай літаратуры пад тэрмінам лексіка-семантычная група разумеецца “любы семантычны клас слоў (лексем), аб’яднаных мінімум адной агульнай лексічнай парадыматычнай семай або хаця б адным агульным семантычным множнікам” [6, с. 106]. Лексіка-семантычная група як спецыфічная сістэмаўтваральная адзінка мае складаную і своеасаблівую структуру, састаўныя элементы якой звязаны паміж сабой парадыматычнымі адносінамі. Ядро лексічнага поля, яго семантычную дамінанту ўтварае адзінка, якая ўтрымлівае агульнае інварыянтнае значэнне. Вяршыняй разгледжанай лексіка-семантычнай групы з’яўляецца лексема *бібліятэка* з вядучым значэннем ‘установа, якая збірае і захоўвае кнігі і іншыя друкаваныя і рукапісныя творы, прапагандуе і выдае кнігі чытачам, а таксама ажыццяўляе даведачна-бібліяграфічную дзейнасць’.

Разгледзім вобраз бібліятэкі, рэпрэзентаваны моўнымі сродкамі, на матэрыяле публікацый часопіса “Бібліятэчны свет”. Часопісныя публікацыі як тыповыя рэпрэзентанты публіцыстычнага стылю выяўляюць асноўную ўласцівасць тэкстаў – экспрэсіўнасць. Як вядома, мэтай публіцыстычнага тэксту з’яўляецца эмацыянальнае ўздзеянне на чытача, фарміраванне пазітыўных адносін да прадмета маўлення. Прагматычнае прызначэнне вобразнасці якраз і заключаецца ў імкненні павялічыць уздзеянне на адрасата. Вобразны кампанент, як правіла, прадвызначаецца ацэначным характарам адзінкі. Пры гэтым эмацыянальны аспект метафарычнага выразу

мога пераважаць, нават “зацямяць” інфармацыйны аспект выказвання. Адпаведна ствараюцца ўмовы для функцыянавання метафарычных выслоўяў на старонках перыядычных выданняў.

На думку навукоўцаў, у структуры ядзернай лексемы выдзяляюцца тры састаўныя: паняцінная, вобразная і каштоўная. Ядзерны кампанент, прадстаўлены вядучай намінацыяй, раскрывае асноватворныя веды пра канцэпт [2, с. 39]. Так, рознааспектныя азначэнні слова *бібліятэка* раскрываюць сутнасць паняцця праз функцыі ўстановы культуры – сацыяльныя і тэхналагічныя, праз тую ролю, якую выконвае бібліятэка ў цывілізаваным грамадстве і задавальненні інфармацыйных запатрабаванняў чытачоў. У падобных азначэннях даміруе лагічна-інтэлектуальны, рацыянальны пачатак: *бібліятэка – установа культуры; інфармацыйны цэнтр; цэнтр народнай асветы, культуры і крыніцы інфармацыі для насельніцтва; інфармацыйны і культурны цэнтр; рэспубліканскі інфармацыйны цэнтр; цэнтр узаемадзеяння бібліятэк краіны; сацыякультурны цэнтр краіны; цэнтр кніжнай культуры; цэнтр духоўнай асветы і выхавання; установа традыцыйна некамерцыйная; асноўная перадумова для захавання правоў чалавека, усеагульнай пісьменнасці, інтэлектуальнай свабоды; грамадскі інстытут, прызначаны забяспечыць свабодны доступ да айчынных і сусветных рэсурсаў; падмурак руху дзяржавы да росквіту, згоды і свабоднага развіцця; скарбніца і захавальніца агульначалавечых духоўных каштоўнасцей; скарбніца чалавечай думкі; захавальніца інтэлектуальнай спадчыны; дзяржаўны міжгаліновы дэпазітарый; скарбніца ведаў і культуры; захавальніца ведаў, культуры і навуковай памяці многіх пакаленняў; сродак стварэння станоўчага вобраза Беларусі; захавальніца шэдэўраў друкарскага мастацтва; захавальніца народных традыцый; скарбніца навуковых ведаў; флагман інфармацыйнай сферы.*

Метафарычныя азначэнні ядзернага кампанента *бібліятэка* не толькі валодаюць “кампрэсіяй” зместу, але і выяўляюць разнастайнасць, шматварыянтнасць вобразнага асэнсавання бібліятэчнай прасторы. Зместавыя характарыстыкі канцэпту высвечваюць як частотнае акружэнне, так і адзінкавае ўжыванне слоў-рэпрэзэнтантаў: *бібліятэка – сімвалічны факел у змаганні за адраджэнне культуры; моцны падмурак руху дзяржавы да росквіту, згоды і свабоднага развіцця; прадмет гордасці і павагі; апошняя надзея ў пошуку патрэбнай інфармацыі; вынік жыцця, працы, падзвіжніцкага служэння справе не аднаго пакалення; носьбіт высакароднай місіі ў імя росквіту Бацькаўшчыны; беспамылковы індыкатар інтэлектуальнага патэнцыялу народа; установа на службе ў вечнага; мудрасць сусвету розных эпох; унікальны аазіс кніжнай культуры; лідар у бібліятэчнай супольнасці; духоўная дамінанта краіны; маральны стрыжань грамадства; кніжны брэнд нашай краіны; адкрыты свет ідэй.*

Вобразны і каштоўны кампаненты, што раскрываюць паняцце *бібліятэка*, праяўляюцца найперш у атрыбутыўных рэпрэзэнтацыях

канцэпту: *прызнаны* цэнтр народнай культуры; *дзеісны* грамадскі інстытут; *моцны* падмурак дзяржавы; *галоўная* бібліятэка краіны; *грунтоўная* база для абслугоўвання вучоных і спецыялістаў; *вядучы* культурна-асветніцкі цэнтр; *духоўная* скарбніца народа; *базавы* элемент у працэсе інфарматызацыі; *найважнейшае* звязно інфармацыйнай інфраструктуры краіны; *базавы* звязно інтэграцыі краіны ў сусветныя інфармацыйныя працэсы і інш.

У сучасных умовах адбываецца пераацэнка ролі і месца бібліятэчных рэсурсаў як культурнай спадчыны ў жыцці супольніцтва і асобнага чалавека. Прыходзіць разуменне, што “не ў палітыцы, не ў эканоміцы, а ў культуры ажыццяўляюцца мэты грамадства” [3, с. 162]. Ва ўмовах інфарматызацыі бібліятэчная прастора ўскладняецца, фарміруецца новая культура фіксацыі і спажывання інфармацыі. Развіваюцца і ўдасканалюцца аўдыявізуальная, электронная і сінтэзаваная формы захавання культурных артэфактаў. Распрацоўваецца і рэалізуецца новая мадэль бібліятэкі, па-новаму асэнсоўваецца месца сучаснай бібліятэкі ў сусвеце, яе сацыяльнае прызначэнне. Грамадскае ўразуменне бібліятэкі як фактару нацыянальнай ідэнтычнасці пачало фарміравацца разам з прыняццем закона “Аб бібліятэчнай справе ў Рэспубліцы Беларусь”, які ўпершыню ў айчыннай практыцы ўвёў паняцце “Нацыянальная бібліятэка Беларусі”. Згодна з ім, “Нацыянальная бібліятэка Беларусі з’яўляецца галоўнай бібліятэкай рэспублікі, якая задавальняе ўніверсальныя інфармацыйныя запатрабаванні ўсяго грамадства, удзельнічае ў распрацоўцы і рэалізацыі дзяржаўнай палітыкі ў галіне бібліятэчнай справы” [5, с. 9]. Нацыянальная бібліятэка з першых дзён існавання “выконвае ўскладзеную на яе гістарычную місію – функцыю збору з максімальнай паўнатай усіх дакументаў, выдадзеных на тэрыторыі нашай Айчыны з мэтай іх вечнага захавання як гістарычнай памяці” [1, с. 5]. Часопіс “Бібліятэчны свет” праз прафесійныя публікацыі фарміруе і рэалізуе мадэль культуры нацыі. Частотнасць словазлучэнняў з канстантным колам адзінак сведчыць пра іх устойлівасць і тэрміналагічнасць: *бібліятэка – асяродак нацыянальнай культуры; захавальніца нацыянальнай памяці; форма задавальнення патрэб нацыі ў аб’яднанні інтэлектуальных рэсурсаў; сховішча нацыянальнай культурнай спадчыны; носьбіт нацыянальнай памяці; скарбніца самабытнай спадчыны нацыі; уладальніца калекцыі нацыянальных інфармацыйных рэсурсаў; збіральніца айчыннай кніжнай культуры; бібліятэчныя фонды нацыянальных каштоўнасцей; установа, якая будзе (фарміруе) нацыю; кнігасховішча нацыянальных здабыткаў; сімвал нацыі і дзяржавы; бібліятэка як мадэль нацыянальнай культуры; бібліятэчны фонд як нацыянальная каштоўнасць.*

Часопіс “Бібліятэчны свет” адыгрывае выключную ролю ў развіцці бібліятэчнай справы. Выданне акумулюе кваліфікаваны падыход да вырашэння тэарэтычных праблем, прадстаўляе кампетэнтнасныя,

аргументаванья пазіцыі бібліятэчных супрацоўнікаў, фарміруе прафесійнае асяроддзе. Часопіс арганізуе актыўны публічны дыялог вучоных, прадстаўнікоў культуры, адукацыі, бібліятэкараў-практыкаў. Храналагічнае поле публікацый адлюстроўвае дыялектычныя відазмяненні, што адбываліся на працягу існавання часопіса, яго магістральныя накірункі, з'яўленне новых формаў бібліятэчна-інфармацыйнай дзейнасці. Нават самі назвы артыкулаў высвечваюць перыяды станаўлення часопіса, сугучныя этапам развіцця грамадства, напрыклад: *Даведачна-бібліяграфічнае абслугоўванне ва ўмовах аўтаматызацыі бібліятэчна-бібліяграфічных працэсаў* (1997); *Інтэрнэт для “чайнікаў”* (1998); *Інфарматызацыя ў бібліятэках Беларусі: стан і праблемы* (1999); *Стварэнне інтэрнэт-клуба* (2000); *Перспектывы развіцця электронных навуковых бібліятэк* (2001); *Аб развіцці платных паслуг у бібліятэках* (2002); *Што такое база дадзеных?* (2002); *Рэха Чарнобыля: інфармацыя аб катастрофе стагоддзя ў базе дадзеных НББ* (2003); *ІРБІС у Беларусі* (2004); *Фарміраванне агульнай культурна-інфармацыйнай прасторы Расіі і Беларусі* (2005); *Ад інфармацыйнага грамадства да грамадства ведаў* (2006); *Прававая база бібліятэчнага фандрэйзінгу ў Рэспубліцы Беларусь* (2007); *У фокусе ўвагі – аддалены карыстальнік* (2009); *Бібліятэчныя інавацыі* (2010); *Віртуальная чытальня зала – гэта рэальнасць* (2010); *Роля бібліятэкі ў фарміраванні інавацыйнага асяроддзя* (2014); *Планиэтныя ПК як сродак мадэрнізацыі бібліятэчных паслуг* (2015); *Свабодная вулічная бібліятэка* (2016); *Бібліяквэст як форма развіцця ўмення працаваць з інфармацыяй* (2017); *Фонды бібліятэк у лічбавую эпоху* (2017); *Бібліятэка 4.0: тэхналогіі і сэрвісы будучага* (2019).

Нягледзячы на ўстойлівасць базавых уяўленняў (непасрэдная сувязь паняццяў *бібліятэка – кніга, інтэлектуальнае жыццё, грамадства, адукацыя, навука*), прастора сучаснай бібліятэкі трансфармуецца ў свядомасці сучасных карыстальнікаў праз прызму новай сацыякультурнай сітуацыі ў бібліятэчнай сферы. Гэтая трансфармацыя абумоўлена найперш камп'ютарызацыяй бібліятэчнай сістэмы і сведчыць пра змены ў канцэптэуальных мадэлях бібліятэкі. Падобныя трансфармацыі ў статусе бібліятэкі знаходзяць выяўленне ў маўленчай прасторы: *бібліятэка – нацыянальная спадчына; бібліятэка – музей; бібліятэка – галерэя; бібліяман; электронная бібліятэка; бібліятэка алгарытмаў і праграм; бібліятэка запытаў, бібліятэчны файл, гуманістычная місія бібліятэкі, інфармацыйная прастора краіны, электронныя інфармацыйныя рэсурсы, віртуальная зала НББ*.

Часопіс “Бібліятэчны свет” выходзіць 23 гады (першы нумар часопіса з'явіўся ў 1996 годзе). За гэты час выданне стала “крыніцай актуальнай інфармацыі, інструментам самаадукацыі, развіцця мыслення і сродкам камунікацыі, які дазваляе быць пачутым бібліятэчнай

грамадскасцю” [4, с. 85]. За 23 гады змяняліся прыярытэты, актуалізаваліся новыя напрамкі бібліятэчна-інфармацыйнай дзейнасці, відазмяняліся структура часопіса, тэматыка публікацый, напаўненне рубрык. Аднак нязменнымі застаюцца асноўныя вектары рэдакцыйнай палітыкі, скіраваныя на метадалагізацыю бібліятэчных ведаў, іх канцэнтрацыю, актыўнае абмеркаванне надзённых пытанняў бібліятэказнаўства.

Часопіс “Бібліятэчны свет” быў і застаецца той інтэлектуальнай пляцоўкай, на прасторы якой шліфуецца інавацыйны вопыт працы, паслядоўна фарміруецца пазытыўны імідж бібліятэкі. Лексічныя адзінкі, што вербалізуюць вобраз бібліятэкі, адлюстроўваюць сутнасныя фрагменты нацыянальнай культуры.

Літаратура

1. Алейнік, Г. Нацыянальная бібліятэка Беларусі як носьбіт культурнай спадчыны / Г. Алейнік // Бібліятэчны свет. – 2002. – № 3. – С. 5–8.
2. Бабенко, Л.Г. Лингвистический анализ художественного текста / Л.Г. Бабенко, Ю.В. Казарин. – М.: Флинта, 2009. – 214 с.
3. Бердяев, Н.А. Смысл истории / Н.А. Бердяев. – М.: Мысль, 1990. – 173 с.
4. Берёзкина, Н.Ю. Историко-тематический анализ содержания журнала «Бібліятэчны свет» (1996–2016) / Н.Ю. Берёзкина // Бібліятэчны веснік: навук. зб. / Нац. бібл-ка Беларусі. – Мінск, 2017. – Вып. 9. – С. 84–91.
5. Бібліятэчны свет. – 1996. – № 1. – С. 9.
6. Васильев, Л.М. Теория семантических полей / Л.М. Васильев // Вопросы языкознания. – 1991. – № 5. – С. 105–113.
7. Мотульский, Р.С. Библиотека как социальный институт / Р.С. Мотульский. – Минск: Бел. гос. ун-т культуры, 2002. – 374 с.

В.М. Генкин (Витебск)

СЛОВАРЬ Г.Г. ТРУСМАНА КАК ИСТОЧНИК ИЗУЧЕНИЯ ВИТЕБСКОЙ ТОПОНИМИИ

Конец XIX столетия ознаменовался выходом в свет нескольких работ, посвященных региональной топонимии, в том числе и витебской. Среди них следует выделить три:

1) «Географический словарь древней Жомойтской земли XVI столетия» (1888 г., автор Иван (Янис) Яковлевич Спрогис, историк, археограф, этнограф и биограф) [1];

2) большую статью исследователя истории, археологии и языка Александра Александровича Кочубинского «Территория доисторической Литвы», опубликованную в «Журнале Министерства народного просвещения» за 1897 год [2];

3) словарь Г.Г. Трусмана «Этимология местных названий Витебской губернии» [3].